

Qg.0006.7.2016.EK

**UCHWAŁA NR/...../2016
RADY MIEJSKIEJ W DRAWSKU POMORSKIM
z dnia 2016 R.**

Druk nr 171

w sprawie gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie na lata 2016-2020

Na podstawie art. 6 ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2015 r. poz. 1390), Rada Miejska w Drawsku Pomorskim uchwała, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się gminny program przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie na lata 2016-2020 stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Zatwierdzam pod względem
formalno-prawnym
RADA PRAWNY
Jolanta Czepe

Uzasadnienie

Zgodnie z art. 6 ust. 2 pkt. 1 ustawy z dnia 29 lipca 2005r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. Nr 180, poz. 1493 z późn. zm.), obowiązkiem gminy jest opracowanie gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie. Powyższy program jest kontynuacją programu który zakończył się z dniem 31.12.2015r.

PRZEWODNICZĄCY
ZASPOŁU INTERDYSCYPLINARNEGO
w Drawsku Pomorskim

Katarzyna Rakowska

wz. Sylwia Gubacka

**GMINNY PROGRAM PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY
W RODZINIE ORAZ OCHRONY OFIAR PRZEMOCY
W RODZINIE NA LATA 2016 - 2020**

Spis treści

Wprowadzenie.....	1
Rozdział I. System przeciwdziałania przemocy w rodzinie.....	2
1. Podstawa prawna systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie.....	2
2. Kierunki i płaszczyzny działania Zespołu Interdyscyplinarnego i grup roboczych ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie.....	6
Rozdział II. Przemoc w rodzinie jako kwestia społeczna.....	8
1. Zjawisko i formy przemocy w rodzinie.....	8
2. Mity i stereotypy związane z przemocą w rodzinie.....	17
3. Główne przyczyny przemocy w rodzinie.....	19
Rozdział III. Diagnoza problemu przemocy w rodzinie.....	20
1. Skala zjawiska przemocy w rodzinie.....	20
1.1. Najczęściej formy przemocy w rodzinie: obraz zjawiska w sondażach i badaniach naukowych.....	20
2. Analiza zjawiska przemocy w rodzinie w gminie Drawsko Pomorskie.....	21
2.1. Analiza SWOT.....	24
Rozdział IV. Cel programu, obszary działania i wskaźniki.....	29
1. Obszar: Profilaktyka przeciwdziałania przemocy w rodzinie.....	29
2. Obszar: Działania na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie.....	31
3. Obszar: Podniesienie kompetencji służb realizujących zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.....	32
Rozdział V. Zarządzanie programem, monitorowanie i ewaluacja.....	33
1. Zarządzanie programem.....	33
2. Monitorowanie.....	33
3. Ewaluacja.....	33
Uzasadnienie.....	35
Bibliografia.....	36
Akta prawne.....	38

WPROWADZENIE

Podstawą opracowania „Gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie na lata 2016 – 2020” jest ustawa z dnia 29 lipca 2005r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2005r. Nr 180 poz. 1493 z późn. zm.).

Głównym celem *Programu* jest ograniczenie na terenie Gminy Drawsko Pomorskie rozmiaru i następstw zjawiska przemocy w rodzinie.

Program wskazuje główne kierunki działania Gminy Drawsko Pomorskie w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie.

Realizacja *Programu* będzie się odbywała w oparciu o 3 obszary problemowe, tj.:

1. działania w zakresie profilaktyki przeciwdziałania przemocy w rodzinie,
2. działania na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie,
3. podniesienie kompetencji służb.

Opracowany dokument skorelowany jest z kluczowymi programami ogólnopolskimi i wojewódzkimi związanymi z problematyką przeciwdziałania przemocy w rodzinie, tj.:

1. Krajowym Programem Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie,
2. Wojewódzkim Programem Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2012 – 2020,
3. Powiatowym Programem Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie w Powiecie Drawskim na lata 2015 – 2020,
4. Strategią Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Drawsko Pomorskie na lata 2015 – 2020.

Działania *Programu* mają charakter wielokierunkowy, dotyczą w szczególności profilaktyki przeciwdziałania przemocy w rodzinie i pomocy osobom dotkniętym przemocą.

Do opracowania i realizacji *Programu* zostali zaproszeni członkowie Zespołu Interdyscyplinarnego ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie w Drawsku Pomorskim tj. specjaliści i praktycy reprezentujący instytucje i organizacje pozarządowe zajmujące się na terenie gminy Drawsko Pomorskie problematyką przemocy w rodzinie. Profesjonalna wiedza współpracującej kadry specjalistów jest gwarancją, iż zaplanowane do realizacji zadania zwiększą skuteczność podejmowanych działań, co przełoży się na ograniczenie rozmiaru i następstw zjawiska przemocy w naszej gminie.

I. SYSTEM PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE

Przemoc domowa stała się zjawiskiem społecznym. W celu jej skutecznego przeciwdziałania należy podejmować działania systemowe. Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie daje taką możliwość wskazując zadania na poszczególnych szczeblach administracji samorządowej i rządowej oraz źródło ich finansowania. Niniejszy rozdział ma przybliżyć budowę spójnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, na którym opiera się obecnie praca specjalistów z rodzinami doświadczającymi przemocy domowej.

1. Podstawa prawna systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie

Zgodnie z ustawą z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. Nr 180, poz. 1493 z późn. zm.) przemoc w rodzinie definiowana jest jako jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób najbliższych oraz wspólnie zamieszkałych lub gospodarujących w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym psychiczną, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą. Punktem wyjścia do pracy z osobami doznającymi przemocy jest przyjęcie założenia, że nic nie usprawiedliwia przemocy i nie znosi odpowiedzialności za nią ze sprawcy bez względu na okoliczności i na to co zrobiła osoba doznająca przemocy. Wszelkie działania podejmowane na rzecz ofiar przemocy w rodzinie, w celu maksymalizacji ich skuteczności winny opierać się na zasadzie interdyscyplinarności. Zgodnie z nowelizowaną ustawą o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie każda gmina zobowiązana jest do powołania zespołu interdyscyplinarnego składającego się z przedstawicieli właściwych instytucji i organów. Taka formuła pozwala na objęcie osób dotkniętych przemocą spójną, różnorodną i bardzo zindywidualizowaną pomocą. Przepisy ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie określiły zarówno zakres zadań gminy, powiatu, województwa i urzędów centralnych w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie, jak również wskazały przedstawicieli zawodów i instytucji, którzy są zobowiązani do podejmowania tych działań.

Ustawa nakłada na poszczególne szczeble administracji samorządowej i rządowej wymienione poniżej zadania:

Zadania własne gminy:

- 1) opracowanie i realizacja gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie,
- 2) prowadzenie poradnictwa i interwencji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w szczególności poprzez działania edukacyjne służące wzmocnieniu opiekuńczych i wychowawczych kompetencji rodziców w rodzinach zagrożonych przemocą w rodzinie,
- 3) zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach wsparcia,
- 4) tworzenie zespołów interdyscyplinarnych¹.

Zadania własne powiatu:

- 1) opracowanie i realizacja powiatowego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie,
- 2) opracowanie i realizacja programów służących działaniom profilaktycznym mającym na celu udzielenie specjalistycznej pomocy, zwłaszcza w zakresie promowania i wdrożenia prawidłowych metod wychowawczych w stosunku do dzieci w rodzinach zagrożonych przemocą w rodzinie,
- 3) zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach wsparcia,
- 4) zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach interwencji kryzysowej².

Zadania z zakresu administracji rządowej realizowane przez powiat:

- 1) tworzenie i prowadzenie specjalistycznych ośrodków wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie,
- 2) opracowywanie i realizacja programów oddziaływań korekcyjno - edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.

Zadania własne samorządu województwa:

- 1) opracowywanie i realizacja wojewódzkiego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie,

1 Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U .z 2005 r. Nr 180 poz. 1493 z późn. zm.)

2 Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U .z 2005 r. Nr 180 poz. 1493 z późn. zm.)

- 2) inspirowanie i promowanie nowych rozwiązań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie,
- 3) opracowywanie ramowych programów ochrony ofiar przemocy w rodzinie oraz ramowych programów oddziaływań korekcyjno - edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie,
- 4) organizowanie szkoleń dla osób realizujących zadania związane z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie.

Zadania wojewody:

- 1) opracowywanie materiałów instruktażowych, zaleceń, procedur postępowania interwencyjnego w sytuacjach kryzysowych związanych z przemocą w rodzinie dla osób realizujących te zadania,
- 2) monitorowanie zjawiska przemocy w rodzinie,
- 3) powoływanie i odwoływanie Wojewódzkiego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie,
- 4) monitorowanie realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie przy pomocy Wojewódzkiego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie,
- 5) nadzór nad realizacją zadań z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie realizowanych przez samorząd gminny, powiatowy i województwa,
- 6) kontrola realizacji zadań z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie wykonywanych przez podmioty niepubliczne na podstawie umów z organami administracji rządowej i samorządowej³.

Zadania ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego:

- 1) zlecenie i finansowanie badań, ekspertyz i analiz dotyczących zjawiska przemocy w rodzinie,
- 2) prowadzenie działań promujących podnoszenie świadomości społecznej w zakresie przyczyn i skutków przemocy w rodzinie,
- 3) powoływanie i dowoływanie Krajowego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu

³ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2005 r. Nr 180 poz. 1493 z późn. zm.)

Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie w randze sekretarza lub podsekretarza stanu w urzędzie obsługującym ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego,

4) monitorowanie Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie przy pomocy koordynatora, o którym mowa w pkt.3,

5) opracowanie oraz wydanie co najmniej raz na dwa lata wytycznych do prowadzenia szkoleń w zakresie przeciwdziałania w rodzinie,

6) finansowe wspierania programów z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie realizowanych przez:

a) jednostki samorządu terytorialnego,

b) organizacje pozarządowe działające na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie,

c) jednostki organizacyjne działające na podstawie przepisów o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, stosunku Państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o gwarancji wolności sumienia i wyznania, jeżeli ich cele statutowe obejmują prowadzenia działalności w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Zadania Prokuratora Generalnego:

1) opracowywanie i wydawanie co najmniej raz na dwa lata wytycznych dotyczących zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie⁴.

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie zobowiązała Radę Ministrów do przyjęcia Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. I oto w ten sposób w celu stworzenia warunków do bardziej skutecznego przeciwdziałania przemocy w rodzinie Rada Ministrów 25 września 2006 roku przyjęła Uchwałę Nr 162/206 Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

Główne cele programu to:

1) zmniejszenie skali zjawiska przemocy w rodzinie,

⁴ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2005 r. Nr 180 poz. 1493 z późn. zm.)

- 2) zwiększenie skuteczności ochrony ofiar przemocy w rodzinie i zwiększenie dostępności pomocy,
- 3) zwiększenie skuteczności działań interwencyjnych i korekcyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie⁵.

Zgodnie z art. 12 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, osoby, które w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych lub zawodowych powzięły podejrzenie o popełnieniu ściganego z urzędu przestępstwa z użyciem przemocy w rodzinie niezwłocznie zawiadamiają o tym Policję lub prokuratora.

Osoby będące świadkami przemocy w rodzinie powinny zawiadomić o tym Policję, prokuratora lub inny podmiot działający na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Przemoc domowa może być zarówno skutkiem, jak i przyczyną dysfunkcji w rodzinie, dlatego tak ważne jest przeciwdziałanie przemocy, tworzenie spójnego systemu pomocy osobom krzywdzonym.

2. Kierunki i płaszczyzny działania Zespołu Interdyscyplinarnego i grup roboczych ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie

Obecnie w Polsce obowiązek realizacji zadań w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie ciąży, tak jak wcześniej było już o tym wspomniane, na organach administracji rządowej i jednostkach samorządu terytorialnego, czyli na samorządzie gminnym, powiatowym i wojewódzkim. Ponadto, po raz kolejny podkreślam, że ustawa z dnia 10 czerwca 2010 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie wprowadziła istotne zmiany do ustawy z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, które doprecyzowują m.in. zadania własne gminy w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

Po pierwsze, znowelizowana ustawa nakłada obowiązek tworzenia w każdej gminie zespołu interdyscyplinarnego ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Ciężar odpowiedzialności za przeciwdziałanie przemocy w rodzinie został przeniesiony z poszczególnych służb na - powołany przez władze lokalne - zespół obligatoryjnie składający się z przedstawicieli jednostek pomocy społecznej, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, policji, oświaty, ochrony zdrowia, organizacji pozarządowych oraz kuratorów sądowych. Ustawa nakłada na zespół obowiązek realizowania zadań określonych w gminnym programie przeciwdziałania przemocy w rodzinie i ochrony ofiar, ale także określiła katalog zadań dla zespołów. Zgodnie z art. 9b ust.2, zadaniem zespołu jest integrowanie i koordynowanie działań podmiotów, o których mowa w art. 9a

⁵ Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2006 – 2016

ust. 3 i 5 oraz specjalistów w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w szczególności przez:

- diagnozowanie problemu przemocy w rodzinie,
- podejmowanie działań w środowisku zagrożonym przemocą w rodzinie mających na celu przeciwdziałanie temu zjawisku,
- inicjowanie interwencji w środowisku dotkniętym przemocą w rodzinie,
- rozpowszechnienie informacji o instytucjach, osobach i możliwościach udzielenia pomocy w środowisku lokalnym,
- inicjowanie działań w stosunku do osób stosujących przemoc w rodzinie⁶.

Jednakże w tym spisie zadań, które zespół ma realizować, nie ma nigdzie mowy o pracy z rodzinami, w których dochodzi do przemocy. Zadanie to zostało zarezerwowane dla grup roboczych, w skład których mają wchodzić przedstawiciele służb i instytucji, którzy znają tę rodzinę bądź pracują na terenie, na którym rodzina mieszka, np. pedagog ze szkoły, do której chodzi dziecko z danej rodziny. Ustawodawca wprowadził podział zadań, rezerwując dla zespołów zadania bardziej ogólne. Biorąc powyższe pod uwagę, można zatem stwierdzić, że działalność zespołów w dużej mierze dotyczy tworzenia tzw. sprzyjających warunków dla działalności grup, do nadania odpowiedniej wagi temu problemowi społecznemu, do rozpowszechniania wiedzy o skali zjawiska i o miejscach pomocy dla osób krzywdzonych. Do zadań grup roboczych należy natomiast w szczególności:

- opracowanie i realizacja planu pomocy w indywidualnych przypadkach wystąpienia przemocy w rodzinie,
- monitorowanie sytuacji rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz rodzin zagrożonych wystąpieniem przemocy,
- dokumentowanie działań podejmowanych wobec rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz efektów tych działań⁷.

Istotne jest, aby osoby działające zarówno w zespołach, jak i w grupach roboczych, przeszły

⁶ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2005 r. Nr 180, poz. 1493 z późn. zm.)

⁷ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2005 r. Nr 180, poz. 1493 z późn. zm.)

gruntowne szkolenie w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie celem nabycia umiejętności wspierania osoby krzywdzonej w jej procesie wychodzenia z przemocy.

II. PRZEMOC W RODZINIE JAKO KWESTIA SPOŁECZNA

1. Zjawisko i formy przemocy w rodzinie

Przemoc w rodzinie może być zarówno skutkiem, jak i przyczyną dysfunkcji w rodzinie. Bez wątplenia należy zaklasyfikować ją do kategorii zachowań negatywnych o dużej szkodliwości społecznej⁸. W celu lepszego rozpoznania zjawiska przemocy w rodzinie konieczne jest jej zdefiniowanie. Przemoc w rodzinie należy rozpatrywać w kilku płaszczyznach: psychologicznej, prawnej, społecznej i moralnej. Z punktu widzenia prawa przemoc w rodzinie to przestępstwo, którego odmiany określone są w różnych kodeksach i odpowiednio karane. Najczęściej stosowany artykuł 207 kodeksu karnego dotyczy znęcania się fizycznego lub psychicznego nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny i przewiduje karę pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Perspektywa moralna pokazuje, że dokonywanie przemocy to krzywdzenie słabszego i jest złem moralnym. Sprawca powinien podlegać sankcjom własnego sumienia i potępieniu ze strony innych ludzi. Psychologiczne spojrzenie na przemoc domową zwraca uwagę na cierpienie i bezradność ofiary, odsłania mechanizmy wewnętrzne i sytuacje sterujące przemocą oraz złożone procesy interakcji między sprawcą i ofiarą. Psychologiczne zrozumienie przemocy odgrywa podstawową rolę przy pomaganiu ofiarom w wyzwaniu się od przemocy i w naprawianiu szkód, jakie poczyniła w ich życiu. Z perspektywy społecznej widać czynniki zawarte w obyczajach i postawie, które mogą sprzyjać przemocy lub ją usprawiedliwiać. Z drugiej strony w przeciwdziałanie przemocy mogą angażować się znaczące siły społeczne i wywierać wpływ na stan spraw publicznych⁹.

W literaturze przedmiotu przemoc w rodzinie definiowana jest często jako zamierzone i wykorzystujące przewagę sił działanie lub zaniechanie skierowane ku członkowi rodziny, powodujące szkody i cierpienie oraz naruszające godność i prawa jednostki¹⁰. Powyższa definicja zawiera cztery podstawowe kryteria, na podstawie których, najczęściej rozpoznaje się przemoc

8H.Sasał, Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie, Warszawa 2006, s.18

9J.Mellibruda, Charakterystyka zjawiska przemocy w rodzinie, Przewodnik do realizacji ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Warszawa 2005, s.9

10 K.Michalska, D.Jaszczak-Kuźmińska, Przemoc w rodzinie, Warszawa 2007, s.5

i odróżnia się ją od agresji, są to: intencjonalność, dysproporcja sił, naruszenie godności i praw oraz powodowanie cierpienia i szkód¹¹. Zatem dobra definicja pomoże odróżnić akty przemocy od innych zachowań lub przynajmniej opisać punkty na continuum - od braku przemocy do jej skrajnej formy¹².

Ogólną definicję przemocy znajdujemy u Anny Lipowskiej-Teutsch, według której pojęcie przemocy w rodzinie obejmuje wszelkie odmiany złego traktowania tych członków rodziny, którzy nie są w stanie skutecznie się bronić. Podobną próbę definiowania można odnaleźć w materiałach roboczych Organizacji Narodów Zjednoczonych wydanych w Nowym Jorku w 1993 roku, gdzie termin przemoc w rodzinie wykorzystywany jest dla określeń działań i zaniechań występujących w różnych związkach międzyludzkich. W wąskim znaczeniu terminu przemoc w rodzinie używa się dla określenia przypadków ataku fizycznego, mogącego przyjąć formę przemocy fizycznej - działań takich, jak szturchanie, szczypanie, kłucie, kopanie, uderzanie, bicie pięścią, duszenie, przypalanie, pchnięcie nożem, oblanie wrzątkiem lub kwasem, podpalenie - a także przemocy seksualnej. W szerszym znaczeniu termin ten obejmuje każdą formę przemocy w sytuacji, gdy ofiarę i sprawcę łączy lub łączył związek osobisty. Terminem przemoc w rodzinie określa się także fizyczne, psychiczne i seksualne maltretowanie dziecka, maltretowanie lub zaniedbywanie osób starszych, przemoc między rodzeństwem, maltretowanie rodziców przez dzieci" (Biuro ONZ w Wiedniu, 1993). Według definicji, przyjętej przez międzyresortowy zespół „Bezpieczni w rodzinie" działający w Polsce przy Kancelarii Prezydenta RP w latach 1996 - 1997, przemoc w rodzinie to: działanie lub zaniechanie podjęte w obrębie rodziny przez jednego z jej członków przeciwko pozostałym, z wykorzystaniem istniejącej lub stworzonej przez okoliczności przewagi sił lub władzy, godzące w ich prawa i dobra osobiste, a w szczególności życie i zdrowie (fizyczne czy psychiczne), powodujące u nich szkodę lub cierpienie¹³. Podobną definicję przyjęto w Programie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, prowadzonym przez Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Polsce, gdzie przemoc w rodzinie, to zamierzone i wykorzystujące przewagę sił działanie skierowane przeciw członkowi rodziny, które narusza prawa i dobra osobiste, powodujące cierpienie i szkody¹⁴. W ustawie z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, powyższa definicja została rozszerzona o sprawcę przemocy w rodzinie,

11 K.Michalska, D.Jaszczak-Kuźmińska, Przemoc w rodzinie, Warszawa 2007, s.5-6

12 S.D.Herzberger, Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej, Warszawa 2002, s.16

13 H.Sasał, Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie, Warszawa 2006, s.19

14 W.Badura-Madej, A. Dobrzyńska-Mesterhazy, Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia, Kraków 2000, s.12

który poza osobą najbliższą w rozumieniu art. 115 § 11 Kodeksu karnego, może być również inną osobą wspólnie zamieszkałą lub gospodarującą¹⁵.

Przemoc w rodzinie charakteryzuje się:

- **intencjonalnością**, co oznacza że jest zamierzonym działaniem członka rodziny/ członków rodziny, ukierunkowanym na osiągnięcie jakiegoś celu, np. kontrolowania i podporządkowania ofiary – drugiego członka/członków rodziny; warto jednak podkreślić, że krzywdzenie dzieci w rodzinie miewa także charakter nieintencjonalny – rodzice krzywdzą swoje dzieci z sposób niezamierzony, nieświadomy, m.in. z powodu niskich kompetencji rodzicielskich, fałszywych przekonań opartych o międzypokoleniowy przekaz, braku umiejętności pielęgnacji i opieki – szczególnie dotyczy małych dzieci (0-3 r. ż.),

- **nierównowagą sił**, czyli w relacji jedna ze stron ma przewagę nad drugą - osoba stosująca przemoc może mieć przewagę fizyczną, psychologiczną, społeczną, prawną, ekonomiczną; przemoc w rodzinie powoduje, że nierównowaga sił się powiększa,

- **naruszeniem praw i dóbr osobistych** ofiary, ponieważ sprawca wykorzystuje przewagę siły i narusza podstawowe prawa ofiary ,np. prawo do netykalności fizycznej, godności, szacunku itd.

- **cierpieniem i bólem**, gdyż sprawca naraża zdrowie i życie ofiary na poważne szkody, a doświadczanie bólu i cierpienia sprawia, że ofiara ma mniejszą zdolność do samoobrony. Powyższe szkody są tym większe, im bliższa jest osoba stosująca przemoc, np. współmałżonek, rodzic, rodzeństwo,

- **tendencją do powtarzania się, utrwalania** – przemoc niepowstrzymana narasta,

- **zwiększonym ryzykiem tzw. międzygeneracyjnego dziedziczenia społecznego przemocy**, czyli przekazywania młodszym pokoleniom wzorca zachowania, wzorca relacji rodzinnej opartej na sile i przemocy oraz strachu i posłuszeństwie¹⁶. Wyróżnia się dwa rodzaje przemocy: przemoc gorącą i chłodną. Przemoc gorąca rozumiana jest jako gwałtowny wybuch tłumionych uczuć złości, frustracji, wściekłości, powodujący agresywne zachowania. Często przyczyny tych trudnych uczuć sprawcy tkwią zupełnie gdzie indziej, np. powodują je konflikty w pracy. Sprawca nie mogąc sobie z nimi poradzić, odreagowuje je na członkach rodziny. Wie, że może sobie na takie zachowanie

¹⁵Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z dnia 29 lipca 2005r., Dz. U. Nr 180, poz. 1493 z późn. zm.

¹⁶Ekspertki Interdyscyplinarnej Zespołu Operacyjnego przy Prokuraturze Apelacyjnej w Szczecinie, Procedury zintegrowanej międzyinstytucjonalnej współpracy w pomocy dziecku krzywdzonemu i jego rodzinie, Szczecin 2012, s.7

pozwolić.

Drugim rodzajem jest przemoc chłodna, która w przeciwieństwie do poprzedniej, nie przejawia się występowaniem tak gwałtownych emocji i agresywnych zachowań. Wydaje się, że sprawca jest spokojniejszy bądź bardziej się kontroluje. Przemoc chłodna przyjmuje nieraz postać bardzo rygorystycznego stylu wychowania czy też autorytarnego traktowania dorosłych członków rodziny. Sprawca jest przekonany o słuszności swoich czynów, zawsze znajdzie dla nich usprawiedliwienie: „gdybym ich nie bił, to nie wyrosłyby na porządnym ludzi”, „to dla jej dobra, bo inaczej całkowicie się zmarnuje”, „jakbym jej nie doprowadził do porządku, to by w ogóle o dom nie dbała” itp.¹⁷

Specjaliści zajmujący się zjawiskiem przemocy domowej zauważyli, a potwierdziły to osoby jej doświadczające, iż przemoc w rodzinie najczęściej nie jest jednorazowym zdarzeniem. Zaobserwowano, że przemoc powtarza się w dosyć charakterystycznym schemacie. Zjawisko to zostało nazwane „cyklem przemocy” i opisane przez Lenore Walker, który rozróżnił trzy fazy w cyklu przemocy: 1) fazę narastania napięcia, 2) fazę ostrej przemocy i 3) fazę miodowego miesiąca. W fazie narastania napięcia wszystko wydaje się w porządku, ale w relacjach odczuwa się stałe napięcie, jakby coś miało się wydarzyć. Sprawca jest rozdrażniony, łatwo wpada w złość, jest pełen pretensji i uszczypliwości. Jednocześnie przerzuca odpowiedzialność za taki stan rzeczy na partnera/partnerkę: „to przez ciebie się tak zdenerwowałam”, „widzisz co spowodowałaś swoim postępowaniem”. Ofiara stara się tak zachowywać, by uspokoić sprawcę, spełniać jego życzenia i zachcianki. Czuje się winna powstałej sytuacji. Usprawiedliwia sprawcę, a obwinia siebie. Stara się zmieniać swoje zachowanie, aby nie stawać się przyczyną jego zdenerwowania. Jest cały czas spięta i zdenerwowana gdyż wie, że wszystko, co zrobi lub co powie, może być pretekstem do wybuchu złości i agresji sprawcy. Po tej fazie nastaje faza ostrej przemocy, w której wzrastające napięcie eksploduje, powoduje wybuch emocji, często zupełnie niekontrolowany. Wybuch ten często jest nieadekwatny do przyczyny, którą podaje sprawca i niewiele ma z nią wspólnego. Wówczas osoba krzywdząca jest agresywna wobec rodziny, niszczy sprzęty, co zwiększa ryzyko dużych szkód fizycznych. Osoba krzywdzona odczuwa wtedy przede wszystkim przerażenie, bezsilność, strach, lęk, złość, szok, gniew (tyle rzeczy zrobiła, aby tego uniknąć, a jednak się nie udało). Ostatnią fazą jest faza miodowego miesiąca. Chęć zadośćuczynienia, zapobieżenia konsekwencjom, o których mówi żona lub partnerka (rozwód, sprawa karna, ograniczenie władzy rodzicielskiej) powoduje, że sprawca okazuje skruchę, angażuje się w naprawianie szkód, obiecuje poprawę, składa deklaracje. Jednocześnie usprawiedliwia siebie:

¹⁷ http://www.parpa.pl/index.php?option=com_content&task=view&i z dnia 05.05.2014r.

„nie wiem, co mnie opętało”, „to wszystko przez problemy w pracy”, „za dużo wypięm, dostałem małego rozumu” itp. Ponieważ sprawca bardzo się stara, ofiara chce to docenić, wierzy, że może być dobrze. Pozwala się przeprosić, przebłagać, wraca do domu, wycofuje sprawy sądowe itp. Bardzo często jest do tego namawiana przez sprawcę: „zobacz jak teraz jest dobrze, nie psuj tego, wycofaj sprawę o rozwód” itp. Faza ta daje kobiecie złudną nadzieję. Nawet jeśli po tej fazie nastąpi faza narastania napięcia i ostrej przemocy, co jest typowe dla cyklu przemocy, to myśl, że może być dobrze opóźnia to poszukiwanie pomocy i wychodzenie z kręgu przemocy¹⁸.

Przejawy złego traktowania drugiego człowieka nie mają żadnych granic i dotyczą jednostek w każdym przedziale wiekowym. Przynoszą cierpienie, a ich konsekwencji można doświadczać przez całe życie. W literaturze przedmiotu najczęściej opisuje się cztery formy złego traktowania:

- przemoc fizyczna,
- znęcanie psychiczne i emocjonalne,
- wykorzystywanie seksualne,
- zaniedbywanie.

W tym miejscu należy zaznaczyć, że zróżnicowane formy krzywdzenia występują łącznie. Przemoc fizyczna wiąże się z psychiczną; przemoc seksualna obejmuje dwie powyższe formy złego traktowania. Trudno też stwierdzić, która forma krzywdzenia jest bardziej dolegliwa. Zależy to często od okoliczności, w jakiej znajduje się krzywdzona osoba oraz od jej konstrukcji psychicznej, a także przedziału czasowego stosowania przemocy. Jedna osoba krzywdzona, jest w stanie długo znosić cierpienie i próbować zmienić swoją sytuację dopiero po upływie wielu lat, inna będzie podejmować czynności obronne natychmiast¹⁹. **Przemoc fizyczna** traktowana jako nieprzypadkowe obrażenia poniesione w wyniku przemocy ze strony sprawcy, z którym ofiara pozostaje w relacji bliskości, obejmuje wszelkie obrażenia, które nie są skutkiem wypadku. Nie poparte obdukcją lekarską nie są w postępowaniu prawnym traktowane jako dowód. Ważne jest więc dokumentowanie przez ofiarę tej formy przemocy. Według I. Pospiszyl, przemoc fizyczna obejmuje wiele form zachowania, które mogą występować w postaci:

- **czynnej** - wszelkie formy bicia - klapsy, uderzanie, bicie „na oślep”, kopanie, zadawanie ran ciętych i szarpanych, duszenie, oparzenia, popychanie, policzkowanie oraz rzucanie przedmiotami w ofiarę, usiłowanie i dokonanie zabójstwa,

¹⁸http://www.parpa.pl/index.php?option=com_content&task=view&i z dnia 05.05.2014r.

¹⁹ J.Mazur, Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość, Wraszawa 2002, s.40

- **biernej** - przejawiającej się w postaci zakazów mówienia, chodzenia, załatwiania potrzeb fizjologicznych, areszt domowy itp. ograniczających drugą osobę. W tym miejscu można dodać ograniczenie snu i pożywienia oraz dostępu do podstawowych urządzeń sanitarnych oraz sprzętów umożliwiających przygotowanie pożywienia²⁰.

W. Badura-Madej, przemoc fizyczną definiuje jako intencjonalne zachowanie, niosące ryzyko uszkodzenia ciała, niezależnie czy do tego dochodzi. Przejawami przemocy fizycznej są: popychanie, policzkowanie, szarpanie za włosy, uderzanie pięścią, kopanie, przypalanie papierosem, duszenie, rzucanie przedmiotami, drapanie, plucie, wykręcanie rąk, napaść z użyciem broni, krępowanie lub uwięzienie, świadome stwarzanie niebezpiecznych sytuacji, stanowiących zagrożenie fizyczne (np. szybka jazda samochodem). Lista form przemocy fizycznej nie ogranicza się tylko do wymienionych powyżej. W praktyce spotyka się ich znacznie więcej. Przy opisie przemocy fizycznej uwzględnia się nie tylko jej przejawy, ale także skutki w postaci uszkodzenia ciała i wskazań do konsultacji i leczenia medycznego. Chodzi tylko o bezpośrednie urazy w postaci siniaków, złamań, stłuczeń, ale także o rejestrację odległych skutków zdrowotnych. Na przykład okazuje się, że kobiety w ciąży, ofiary przemocy ze strony partnera, w porównaniu z kobietami, które nie doświadczają przemocy, nie korzystają z opieki medycznej w trakcie trwania ciąży, częściej dochodzi u nich do poronień lub przedwczesnych porodów, a dzieci rodzą się z niską wagą urodzeniową²¹. **Psychiczne znęcanie** się nad drugą osobą można nazwać za amerykańskim psychoanalitykiem L. Schengoldem morderstwem duszy. Szkody wymierzone tą metodą przemocy są niewymieralne. Znęcanie psychiczne jest nieuchwytną formą złego traktowania. Nie pozostawia widocznych śladów, trudno jest cokolwiek udowodnić w trakcie postępowania przygotowawczego. Pozostawia urazy w psychice na długie lata, a jednocześnie może być niezauważona nawet przez wnikliwego obserwatora. Co więcej to, co może być krzywdą dla jednej osoby w określonych okolicznościach, dla innej staje się nic nie znaczącym zdarzeniem. W ten sposób powstaje określona słowami J. Mellibrudy krzywda niewybaczona, z którą ofiara często nie potrafi się uporać sama, bez pomocy dobrego terapeuty. Przemoc psychiczna to poniżanie i upokarzanie, odrzucenie, pozbawianie ofiary osobistej mocy, co jest dla niej szczególnie dolegliwe. Powoduje brak chęci podejmowania jakichkolwiek działań, zmierzających do przerwania ciągu aktów przemocy, jest również wyjściem w kierunku wyuczonej bezradności²². Przemoc psychiczna zawiera przymus

20 J.Mazur, Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość, Warszawa 2002, s. 41

21 W.Badura-Madej, A. Dobrzyńska-Mesterhazy, Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia, Kraków 2000, s.14

22 J.Mazur, Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość, Warszawa 2002, s. 43

i groźby, zastraszanie, emocjonalne wykorzystywanie, za które uważa się oskarżanie, upokarzanie, poniżanie, obwinianie i manipulowanie poczuciem winy, wyzwiska, wmawianie choroby psychicznej, odmawianie współżycia seksualnego, izolowanie poprzez kontrolowanie kontaktów z innymi, zabranianie korzystania z telefonu, samochodu itp., zakaz opuszczania domu, oskarżanie o spowodowanie przemocy, zaprzeczanie i minimalizowanie przemocy, wykorzystywanie dzieci do sprawowania kontroli, np. wzbudzanie poczucia winy za domniemane niewywiązywanie się z roli rodzicielskiej, porywanie dzieci i przetrzymywanie ich, groźby pozbawienia władzy rodzicielskiej, wrogie nastawianie wobec matki/ojca, wykorzystywanie pozycji mężczyzny, np. traktowanie partnerki jako „służącej”, podejmowanie ważnych decyzji bez równego udziału drugiej osoby, sztywne definiowanie ról mężczyzny/kobiety, zachowanie jak „pan domu”, finansowe wykorzystywanie: zabieranie pieniędzy, kontrola ich wydawania, wydzielanie zbyt małych kwot na utrzymanie i inne. Przemoc psychiczna może też polegać na niszczeniu przedmiotów, mających jakąś wartość dla ofiary i celowej agresji wobec ulubionych zwierząt domowych. Przemoc psychiczna występuje często i jest trudna do udowodnienia. Niszczy poczucie własnej wartości i godności, a same ofiary mówią, że jest bardziej raniąca niż fizyczne znęcanie się. Czasami jest minimalizowana i traktowana jako forma negatywnej, werbalnej interakcji między partnerami, np. kłótni. Różni się jednak intensywnością i zakresem.²³ Znęcanie psychiczne towarzyszy przemocy fizycznej, seksualnej, a także zaniedbaniu. Przemoc seksualna jest rozpoznawana jeszcze rzadziej niż przemoc fizyczna. Do niedawna w ogóle nie mówiło się w kontekście relacji małżeńskiej o przemocy seksualnej. Użycie siły do wymuszenia współżycia seksualnego było prawnie i społecznie sankcjonowane. Dopiero w latach osiemdziesiątych w Stanach Zjednoczonych w większości stanów uznano gwałt małżeński za przestępstwo. Przemoc seksualna polega na zmuszaniu osoby do aktywności seksualnej wbrew jej woli, kontynuowaniu aktywności seksualnej, gdy osoba nie jest w pełni świadoma, bez pytania o jej zgodę lub gdy obawia się odmówić. Przymus może polegać na bezpośrednim użyciu siły fizycznej, ale także na groźbach użycia siły lub emocjonalnym szantażu. Przemoc seksualna współwystępuje z fizycznym i psychicznym znęcaniem się. Czasami kobiety godzą się na wymuszone współżycie seksualne, aby ochronić się przed pobiciem. Do przemocy seksualnej zalicza się: gwałt, stosunek analny, oralny wbrew woli partnera/ki, filmowanie podczas seksualnej aktywności, rozbieranie z użyciem siły, pozwolenie, aby inni patrzyli na akt seksualny, zmuszanie do oglądania fotografii lub filmów pornograficznych lub

23 W.Badura-Madej, A. Dobrzyńska-Mesterhazy, Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia, Kraków 2000, s.15

używanie przedmiotów, które są wprowadzane do pochwy lub odbytu i inne.²⁴ Jeżeli wykorzystane seksualnie jest dziecko, to i tak nie może odejść od rodziców, dokonywać wyboru, nie może także ocenić, czy to, co mu uczynili, jest złe i czy mieli do tego prawo. Dziecko wykorzystywane seksualnie, zdaniem Finkelhora, może doświadczać czterech sytuacji traumatycznych: urazogenna seksualizacja, zdrada zaufania, stygmatyzacja lub oskarżenie oraz bezsilność²⁵.

W literaturze przedmiotu istnieje wiele definicji krzywdzenia seksualnego dzieci. Na uwagę zasługuje definicja przedstawiona przez Standing Committee on Sexually Abused Children - SCOSAC: „Dzieckiem seksualnie wykorzystywanym uznać można każdą jednostkę w wieku bezwzględnej obrony, jeśli osoba dojrzała seksualnie, czy też przez świadome działanie, czy też przez zaniedbanie swoich społecznych obowiązków lub obowiązków wynikających ze specyficznej odpowiedzialności za dziecko, dopuszcza do zaangażowania dziecka w jakąkolwiek aktywność natury seksualnej, której intencją jest zaspokojenie osoby dorosłej.” Długotrwałymi skutkami seksualnego wykorzystania są stany lękowe, reakcje depresyjne, agresja, uwodzicielskie zachowanie, zakłócenia snu i stany napięcia. Pojawia się również poczucie małej wartości, brak zaufania do innych osób oraz podejrzliwość. Innymi symptomami psychosomatycznymi są bóle mające przyczynę psychiczną, zaburzenia łaknienia, a także nieświadoma skłonność do przyjmowania roli ofiary²⁶.

Zaniedbanie rozumiane jako niezapewnienie lub uniemożliwienie zaspokojenia potrzeb jednostki zależnej, jest zjawiskiem obejmującym całą skalę zachowań. Formy zaniedbania dotyczą dzieci, ale i osób dorosłych cierpiących na różne choroby uniemożliwiające im normalne funkcjonowanie. Obejmuje również osoby, które z powodu podeszłego wieku potrzebują wsparcia, (w tym także emocjonalne) oraz osoby z zaburzeniami psychicznymi. Formę zaniedbania można nazwać także odrzucenie uczuciowe i izolację psychiczną w związku dorosłych osób. Należałoby się zastanowić, czy odmowa wsparcia emocjonalnego lub jego zaniechanie jest formą przemocy psychicznej czy brakiem umiejętności wczucia się w położenie drugiej osoby, potrzebującej takiego wsparcia. Zachowania krzywdzące być może nie mają czasami intencji zaniedbania czy zadania cierpienia. Wynikają z warunków życia lub sytuacji losowej. Bywa, że partnerzy tak bardzo zajęci są swoimi problemami, iż nie dostrzegają, jakie skutki takich zachowań mogą ponieść ich dzieci. Wynikać to może z niewiedzy, braku umiejętności kontrolowania swojego życia lub bezmyślności.

Zaniedbanie rodzi zaniedbanie. Często dorosłe już dzieci z bagażem negatywnych

24 W.Badura-Madej, A. Dobrzyńska-Mesterhazy, Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia, Kraków 2000, s.15

25 J.Mazur, Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość, Warszawa 2002, s. 49

26 J.Mazur, Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość, Warszawa 2002, s. 50

doświadczeń zakładają swoje rodziny i podobnie postępują wobec swego potomstwa.²⁷

Jadwiga Mazur zaproponowała własną klasyfikację rodzajów przemocy, tj.:

1. Przemoc fizyczna - nieprzypadkowe obrażenia poniesione w wyniku przemocy ze strony sprawcy, z którymi ofiara pozostaje w relacji bliskości. Stosowanie przymusu z użyciem przewagi fizycznej do podejmowania decyzji i działań niewygodnych i krzywdzących w odczuciu ofiary.
2. Przemoc psychiczna - poniżanie i upokarzanie. Pozbawianie ofiary osobistej mocy, izolowanie i narzucanie własnych sądów, pozbawianie własnych środków służących do właściwego funkcjonowania psychicznego i fizycznego.
3. Przemoc seksualna - nadużycie i wykorzystanie seksualne, gwałt.
4. Zaniedbanie fizyczne - brak należytej opieki, w tym lekarskiej. Wszelkie zaniedbania fizyczne ofiary.
5. Zaniedbanie psychiczne - różnego rodzaju formy odrzucenia, obojętność, nieokazywanie pozytywnych uczuć, lekceważenie emocjonalne, lekceważenie psychicznych potrzeb ofiary (w tym materialnych, niezbędnych do właściwego funkcjonowania).
6. Nadopiekuńczość - działania sprawcy dążące do ograniczenia właściwego rozwoju ofiary poprzez formy nadopiekuńczości, pozbawiające ją prawidłowego rozwoju psychofizycznego oraz doprowadzające do jej okaleczenia psychicznego i fizycznego.²⁸ Wymienione przejawy niewłaściwego traktowania drugiego człowieka w zasadzie nie występują osobno. Można stwierdzić, że osoba żyje w sieci przemocy, która sprawia, że nie tylko nie potrafi się w niej wydostać, ale również uniemożliwia jej normalne funkcjonowanie. W sieci znajdują się wszystkie osoby uwikłane w przemoc. O poczuciu „omotania” i „splątania” mówią najczęściej dorośli, często nie potrafiący znaleźć wyjścia ze swojej trudnej sytuacji. Ucieczkę z sieci uniemożliwia również zależność ekonomiczna, a także swoisty szantaż emocjonalny sprawcy. Uświadomienie sobie istnienia takiej sieci przemocy oraz jej oddziaływania na ofiarę pomaga zrozumieć istotę takich zachowań. Reakcje ofiary stają się bardziej zrozumiałe, a możliwość udzielenia jej pomocy realniejsza. Rozpoznanie uwarunkowań sieci przemocy oraz jej ewentualnych typów przez osoby pomagające pozwala na stworzenie i podjęcie realizacji właściwego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie zarówno w przypadkach indywidualnych, jak i w odniesieniu do lokalnej

27 J.Mazur, Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość, Warszawa 2002, s. 51

28 J.Mazur, Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość, Warszawa 2002, s. 39

społeczności²⁹.

2. Mity i stereotypy związane z przemocą w rodzinie

W świadomości społecznej funkcjonuje wiele mitów i stereotypów na temat przemocy w rodzinie, przy czym większość z nich jest używana jako argument za stosowaniem przemocy lub jako jej usprawiedliwienie, służąc do ukrycia, zamaskowania i zbagatelizowania problemu. Są one bardzo niebezpieczne, ponieważ z jednej strony - zniewalają ofiarę przemocy i sprzyjają sprawcy, dając mu sygnał o społecznym przyzwoleniu na przemoc i o bezkarności, a z drugiej - utrudniają świadkom reagowanie i decyzje o pomocy dla ofiar. Konsekwencje są tragiczne: wiele ofiar przemocy w rodzinie ginie z rąk swoich oprawców³⁰. Wśród psychologów i prawników istnieje przekonanie, że sprawy rodzinne jest bardzo trudno rozstrzygać. Trudności te wynikają z różnych źródeł:

- funkcjonuje powszechne przekonanie, że problemy rodzinne, małżeńskie nie powinny wykraczać poza ściany domu,
- ingerencja w sprawy rodzinne stanowi duże zagrożenie fizyczne dla osób ingerujących, -formalna i emocjonalna złożoność relacji rodzinnych sprawia, że zdolność wnikania czy postępowania z rodziną często wykracza poza możliwości instytucji,
- proces terapii rodziny należy do trudnych, a część jednostek nie jest przekonana co do konieczności poddania się takiemu procesowi - dotyczy to zwłaszcza agresora³¹.

Oprócz tego, w społeczeństwie funkcjonuje wiele stereotypów czy powiedzonek, np.:

- przemoc w rodzinie to prywatna sprawa, nikt nie powinien się wtrącać - tymczasem przemoc, wykorzystywanie, bicie, gwałcenie, okradanie bliskich jest przestępstwem ściganym przez prawo, tak samo groźnym jak przemoc wobec obcych. Fakt zawarcia małżeństwa czy mieszkania pod jednym dachem nie stanowi okoliczności zezwalającej na krzywdzenie innych,
- przemoc zdarza się tylko w rodzinach z marginesu społecznego - tymczasem przemoc domowa występuje we wszystkich grupach społecznych, niezależnie od poziomu wykształcenia czy sytuacji materialnej,
- przemoc ma miejsce wtedy, gdy są widoczne ślady na ciele ofiary - tymczasem przemoc występuje w różnych formach, są to nie tylko działania pozostawiające siniaki, złamania czy oparzenia, lecz także poniżanie, obelgi, zmuszanie do określonych zachowań, grożenie, zastraszanie,

29 J.Mazur, Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość, Warszawa 2002, s. 41

30 H.D.Sasal, Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie, Warszawa 2006, s.20

31 J.Mazur, Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość, Warszawa 2002, s. 96

- jeśli ktoś jest bity, to znaczy, że na to zasłużył - tymczasem nikt nie zasługuje na bicie, krzywdzenie, maltretowanie bez względu na to, co zrobił czy powiedział,
- nikt nie powinien interweniować w sprawach rodzinnych - tymczasem przemoc domowa nie jest „sprawą rodzinną”, lecz przestępstwem ściganym przez prawo. Każdy, kto się o niej dowiaduje, ma obowiązek poinformować o tym odpowiednie służby, a one są zobowiązane do podjęcia działań zmierzających do ochrony ofiar i udzielenia im wszechstronnej pomocy,
- ofiary przemocy w rodzinie akceptują przemoc - tymczasem ofiary zawsze próbują się bronić, ich działania są jednak mało skuteczne,
- to był jednorazowy incydent, który się nie powtórzy - tymczasem przemoc w rodzinie rzadko pojawia się tylko raz. Jeżeli nie zostaną podjęte stanowcze działania wobec sprawcy, przemoc się powtarza,
- gdyby sytuacja była taka okropna, ofiara odeszłaby od sprawcy - tymczasem przemoc doznawana od bliskiego człowieka jest rzeczą naprawdę straszną, ofiary rzeczywiście cierpią, a to że nie odchodzą, wynika zwykle z ich zależności od sprawcy, trudności mieszkaniowych, przekonań dotyczących małżeństwa, z nacisków jakie wywiera sprawca, a także rodzina, koledzy, sąsiedzi,
- przyczyną przemocy w rodzinie jest alkohol - tymczasem picie alkoholu, chociaż towarzyszy przemocy często, jednak bynajmniej nie zawsze. Ale nawet uzależnienie od alkoholu nie zwalnia od odpowiedzialności za czyny dokonywane pod jego wpływem. Ułatwia on jedynie stosowanie przemocy: sprawcy często piją po to, żeby znęcać się nad swoimi bliskimi i bić ich, a stanem nietrzeźwości próbują usprawiedliwiać swoje zachowania, żeby uniknąć odpowiedzialności. Często obserwuje się, że utrzymywanie abstynencji i podjęcie leczenia odwykowego nie powstrzymują sprawcy od stosowania przemocy wobec bliskich,
- gwałt w małżeństwie nie istnieje - tymczasem w rozumieniu prawa gwałtem jest doprowadzenie innej osoby do poddania się czynowi nierządnemu lub do wykonania takiego czynu, stosując przemoc, groźbę bezprawną lub podstęp (art. 197 k.k.). I nie ma takiego przepisu, że nie dotyczy to bliskich napastnika,
- osoby stosujące przemoc wobec bliskich są chore psychicznie - tymczasem nie ma bezpośredniego związku między przemocą a chorobami psychicznymi,
- ofiary przemocy w rodzinie wyolbrzymiają problem - tymczasem w żadnym razie nie można uznać za wyolbrzymianie problemu szukania pomocy przez kogoś, kto został dotkliwie pobity, ma siniaki, okaleczenia, złamania, uszkodzenia narządów wewnętrznych czy jest systematycznie głodzony, wyrzucany z domu, straszony i poniżany,
- przemoc w rodzinie jest zjawiskiem rzadkim - tymczasem statystyki i badania pokazują, że

prawda jest inna: przemoc domowa jest zjawiskiem coraz częściej ujawnianym w wielu różnych krajach i występuje we wszystkich warunkach społeczno - ekonomicznych³².

3. Główne przyczyny przemocy w rodzinie

Istnieje wiele teorii na wyjaśnienie występowania i rozmiarów przemocy w rodzinie. Wielu szukało odpowiedzi na pytanie, jakie są przyczyny stosowania agresji w środowisku domowym, co kieruje przestępcami i czy są jakieś wspólne cechy, którymi odznaczają się sprawcy przestępstwa przemocy domowej? Literatura podaje bardzo wiele różnych motywów i czynników ryzyka. Ogólnie można by podzielić je na:

- czynniki wewnętrzne (osobowość, urazy i choroby psychiczne, charakteropatie, fizjologia – nieodpowiednia regulacja hormonalna, itp., niedojrzałość emocjonalna, i inne);
- czynniki zewnętrzne (wśród których wyróżnić można złą sytuację rodzinną i ekonomiczną, autokratyczny, i bezwzględny model wychowania, brak zatrudnienia, nieodpowiednie wzorce przekazane przez otoczenie);

Bardziej szczegółowo możemy przedstawić te czynniki następująco:

- czynniki biologiczne (temperament, uszkodzenia Ośrodkowego Układu Nerwowego, urazy, organiczne uszkodzenia mózgu - trudności adaptacyjne człowieka, padaczka skroniowa - napady niosą za sobą stany zmienionej świadomości, amnezje, agresywne i impulsywne zachowania);
- czynniki psychologiczne (zaburzenia osobowości - osobowość nieprawidłowa, charakteropatie, zaburzenia kontroli emocjonalnej i kontroli zachowań, stres, frustracja, silne negatywne emocje, chłód emocjonalny, przeżycia traumatyczne np. bycie ofiarą, świadkiem przemocy);
- czynniki środowiskowe (niski status socjoekonomiczny, izolacja społeczna rodziny, stres związany z brakiem zatrudnienia, itp.);
- czynniki społeczno-kulturowe (przemoc jako wzorzec przekazywany z pokolenia na pokolenie- np. koncepcja przemocy jako władzy patriarchalnej - przemoc jako forma kontrolowania, wymuszania posłuszeństwa, akceptowane narzędzie, którym mogą posługiwać się zwykle mężczyźni);
- substancje chemiczne (alkohol, narkotyki - wyzwalają agresję, stymulują i pobudzają do działania, jednocześnie osłabiając zdolność do samokontroli)³³.

32 H.D.Sasal, Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie, Warszawa 2006, s.22

33<http://www.eioba.pl/a/2rnm/zjawisko-przemocy-w-rodzinie-uwarunkowania-formy-i-konsekwencje>, dn. 19.05.2014r.

III DIAGNOZA PROBLEMU PRZEMOCY W RODZINIE

1. Skala zjawiska przemocy w rodzinie

Przemoc w rodzinie jest problemem trudnym do zdiagnozowania. Liczby oparte na oficjalnych statystykach policji i służb społecznych są obarczone błędem, gdyż pewna nieznaną liczbą przypadków przemocy nie jest zgłaszana.³⁴

Najczęściej identyfikowanymi ofiarami przemocy w rodzinie są kobiety i dzieci. Przemoc rodzinna dotyczy także często mężczyzn, osób starszych i niepełnosprawnych.³⁵

Według statystyk Policji, liczba osób wobec których dopuszczono się przemocy w rodzinie to wg procedury „Niebieskiej Karty” ogółem w 2010 roku 134.866 (dla porównania, w 2005 roku - 9.6773 interwencji policji³⁶), w tym kobiety: 82.102 (ponad 60%), mężczyźni: 12.651 (9%), dzieci i małoletni 40 113 (29%). Sprawcy ogółem: 83.390, w tym kobiety: 3981 (niecałe 5%), mężczyźni: 79204 (95%). Liczba przeprowadzonych interwencji Policji dotyczących przemocy w rodzinie w 2010 roku to 83488. Do Izb wytrzeźwień trafia niemal 40% kobiet, które są pod wpływem alkoholu i są sprawczyniami przemocy w rodzinie i tylko 23 % mężczyzn³⁷.

Analiza statystyk dotyczących zjawiska przemocy domowej pozwala zaobserwować, iż na przestrzeni ostatnich lat problem ten stopniowo się nasila. Dane przedstawiające liczbę interwencji związanych bezpośrednio z zaistnieniem przemocy domowej podjętych przez policjantów pokazują bowiem, że liczba ta niemal z roku na rok wzrasta³⁸.

1.1. Najczęstsze formy przemocy w rodzinie: obraz zjawiska w sondażach i badaniach naukowych

W Polsce nie ma jednolitego systemu, który zawierałby dane dotyczące przemocy w rodzinie. Źródłem informacji na temat tego problemu są statystyki policyjne dotyczące liczby przeprowadzonych interwencji i prowadzonych postępowań przygotowawczych, dane wymiaru sprawiedliwości, placówek udzielających pomocy osobom krzywdzonym przez najbliższych oraz pracujących ze sprawcami, czy też badania opinii publicznej (ogólnopolskie i lokalne)³⁹.

34D. Herzberger, Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej, Warszawa 2002, s.19

35http://www.niebieskalinia.org/download/krajowy_program_ppwr.pdf, z dnia 13.05.2014r.

36http://www.neww.org.pl/download/przemoc_w_rodzinie_a_prawo.pdf, z dnia 13.05.2014r.

37http://www.autonomia.org.pl/doc/dane_globalne_polskie.doc, z dnia 13.05.2014r.

38<http://www.policja.pl/download/1/356...astatystycznadopakietuDaphneIII1.pdf>, z dnia 13.05.2014r.

39<http://bip.rops.wrotapodlasia.pl/uch...htm?m=dload&debug=off&id=137>, z dnia 13.05.2014r.

W oparciu o ogólnopolskie badania przeprowadzone przez TNS OBOP we wrześniu 2007 r. na zlecenie MPiPS problem przemocy w rodzinie jest zjawiskiem dostrzegalnym w polskim społeczeństwie i dotyczy on średnio ok. połowy rodzin. 64% Polaków zna w swoim otoczeniu, sąsiedztwie rodziny, o których słyszeli lub wiedzą, że dochodzi w nich do różnych form przemocy. Wśród znanych sobie rodzin, badani najczęściej dostrzegają występowanie przemocy psychicznej – 52% respondentów oraz fizycznej – 44%. Przypadki przemocy ekonomicznej – 26% i seksualnej – 9%, znane są mniejszej liczbie ankietowanych.

Kiedykolwiek i jakiegokolwiek przemocy od członka rodziny doświadczył więcej niż co trzeci Polak (36%). Osób wielokrotnie krzywdzonych przez członków rodziny jest 11%. Najbardziej rozpowszechnioną formą przemocy jest przemoc psychiczna (31%). Rzadziej badani doświadczali przemocy fizycznej (17%), ekonomicznej (8%) oraz seksualnej (3%). Co piąty Polak (20%) był sprawcą przemocy wobec członków swojej rodziny. Do bycia ofiarami przemocy najczęściej przyznają się kobiety – 39% respondentów. Zdecydowanie więcej kobiet jest również w grupie osób, które doświadczyły więcej niż jednej formy przemocy (21%)⁴⁰.

Rodzina zajmuje szczególne miejsce w życiu każdego człowieka. Zjawisko przemocy domowej jest trudne do zbadania i określenia jej rozmiarów, gdyż należy do sfery prywatnej zarówno każdego z członków jak i rodziny jako całości. Ponadto rodzina stanowi ważną część własnego wizerunku, dlatego podświadomie dąży się do zaprezentowania jej jak w najlepszym świetle⁴¹.

2. Analiza zjawiska przemocy w rodzinie w gminie Drawsko Pomorskie.

Do problemów społecznych identyfikowanych w gminie Drawsko Pomorskie należą kwestie, które określić można zbiorczo problemami związanymi z prawidłowym funkcjonowaniem rodzin z dziećmi. Dotyczą one spraw związanych z prawidłową realizacją funkcji przez rodziny, szczególnie tych, związanych z wychowaniem dzieci. Problemy w tym zakresie mogą pojawić się w związku z opieką nad dziećmi, zapewnieniem im odpowiednich warunków życiowych, edukacją i wychowaniem. Wynikać mogą z braku zaradności życiowej rodziców, braku umiejętności wychowawczych, ale też z funkcjonowania rodzin niepełnych czy wielodzietnych, w przypadku których rodzicom niezwykle trudno jest realizować wszystkie zadania.

Wskazując najpilniejsze potrzeby dzieci i młodzieży należy zwrócić uwagę na ograniczenie

⁴⁰TNS OBOP dla MPiPS, Polacy wobec zjawiska przemocy w rodzinie oraz opinie ofiar, sprawców i świadków o występowaniu i okolicznościach występowania przemocy w rodzinie, Warszawa październik 2007 r., s. 5-10
⁴¹M.Halicka, J. Halicki, Przemoc wobec ludzi starych, Temida 2, Białystok, 2010, s. 19

dostępu do używek oraz przeciwdziałanie agresji. Konieczne jest także zapewnienie im szerszego dostępu do alternatywnych zdrowych form spędzania czasu wolnego. Niezbędne są zajęcia rozwijające uzdolnienia i zainteresowania uczniów i pozwalające na wydobycie oraz doskonalenie ich mocnych stron w miejscu zamieszkania bez zbędnego przemieszczania się w terenie. Istotna jest również potrzeba powszechnego dostępu do specjalistów jak: psycholog, pedagog czy logopeda. Wśród innych potrzeb dzieci i młodzieży wskazana jest konieczność dalszego wspierania dzieci pochodzących z rodzin ubogich, m.in. w formie organizowania letniego wypoczynku.

Szkoła może przyczynić się do poprawy sytuacji dzieci i młodzieży w gminie poprzez możliwość zagospodarowania czasu wolnego, m.in. organizowanie zajęć pozalekcyjnych, kół zainteresowań, imprez szkolnych oraz wypoczynku. Wychowawcy i pedagodzy powinni prowadzić systematyczny monitoring uczniów z rodzin będących w trudnej sytuacji życiowej i materialnej.

Nadużywanie alkoholu i zażywanie narkotyków obecne stanowi najpoważniejszą kwestię społeczną, którą zobowiązana jest zająć się społeczność lokalna. Sytuacja społeczno – gospodarcza (bezrobocie czy ubóstwo) powoduje nasilenie się problemów związanych z obecnością alkoholu i narkotyków w polskich rodzinach. Są to nie tylko problemy zdrowotne, ale także problemy dotyczące utrzymania prawidłowych relacji w rodzinie i środowisku (problem przemocy w rodzinie, zaniedbywanie obowiązków rodzicielskich, zakłócenia porządku publicznego), problemy z odnalezieniem się na konkurencyjnym rynku pracy, problemy z regulowaniem zobowiązań finansowych (w tym w szczególności zaciągniętych kredytów, pożyczek). Alkohol i narkotyki powodują negatywne skutki nie tylko dla osób, które po nie sięgają, ale przede wszystkim wyrządzają szkodę całej rodzinie. Alkoholizm jest jednym z czynników sprzyjających przemocy w rodzinie. Głównie w tych rodzinach dochodzi do tzw. przemocy gorącej, mającej gwałtowny przebieg, objawiającej się wybuchami agresji, brutalnością. W tych przypadkach najczęściej interweniuje Policja i te rodziny trafiają do statystyk.

Bardzo ważnym zadaniem wynikającym z realizowania ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi jest działalność Gminnej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, której rolą jest w szczególności inicjowanie działań związanych z profilaktyką i rozwiązywaniem problemów alkoholowych oraz podejmowanie czynności zmierzających do orzeczenia o zastosowaniu wobec osoby uzależnionej od alkoholu obowiązku poddania się leczeniu w zakładzie leczenia odwykowego.

Spośród działań przestępczych zanotowanych w gminie, należy zwrócić szczególną uwagę na te, które dotyczą funkcjonowania rodziny i świadczą o jej dysfunkcjonalności – a co za tym idzie konieczności kompensowania jej braków. Nierzadko pierwszy sygnał o tym, że w rodzinie dzieje

się coś złego to wezwanie policji do tzw. „awantury domowej” przez sąsiadów lub uczestników zajścia.

Z danych Komendy Głównej Policji wynika, że rośnie liczba wypełnionych formularzy Niebieska Karta. W 2012r. było to 51 292 (44 146 wszczynających procedurę i 7 146 dotyczących kolejnych przypadków w trakcie procedury), w 2013r. wypełniono 61 047 formularzy (w tym 50 934 wszczynających procedurę i 10 113 dotyczących kolejnych przypadków w trakcie procedury), w 2014r. Wypełniono 77 808 formularzy (w tym 63 467 wszczynających procedurę i 14 341 dotyczących kolejnych przypadków w trakcie procedury).

W 2012 roku zanotowano w gminie 839 interwencje Policji, w tym 266 interwencji dotyczących przemocy w rodzinie. Liczba ofiar wynosiła 22 osoby. Natomiast liczba sprawców pod wpływem alkoholu wynosiła 20 osób. W 2013 roku liczba interwencji policyjnych była wyższa tj. 987 interwencje, w tym dotyczących przemocy w rodzinie 334, Liczba ofiar przemocy w rodzinie wyniosła 25 osób (20 kobiet), natomiast sprawcami pod wpływem alkoholu było 17 (15 mężczyzn oraz 2 kobiety).

Wśród zgłaszanych przypadków przemocy w rodzinie, zdecydowanie najczęściej pokrzywdzonymi są kobiety. Podobną zależność można zaobserwować także w ogólnopolskich statystykach. Z jednej strony świadczyć to może o dużej różnicy w nasileniu przemocy mężczyzn wobec kobiet w porównaniu z przemocą, której doświadczają mężczyźni z kobiecych rąk, ale jednocześnie jest też często przejawem wstydu, jaki odczuwają mężczyźni będący ofiarami przemocy w rodzinie. Im także trudno jest przyznać się do bycia ofiarą i sięgnięcia po pomoc.

Biorąc pod uwagę ogólne statystyki przestępstw popełnianych na terenie gminy te, które dotyczą funkcjonowania rodziny mają w nich niewielki udział, lecz są ogromnie ważne ze względu na swój patogeniczny charakter.

Statystyki za trzy ostatnie lata, dotyczące wszczętych postępowań w sprawach karnych z obszaru funkcjonowania rodziny nie są w gminie wysokie. Na przestrzeni ostatnich trzech lat, wśród wszczynanych postępowań prowadzono jeden przypadek dotyczący rozpijania małoletniego.

Zadania z zakresu ustawy z dnia 29 lipca 2009 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz zadania wynikające z Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie realizuje Miejsko – Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Drawsku Pomorskim. **W 2012 r. do przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego wpłynęły 33 zgłoszenia „Niebieska Karta – A”, w 2013r. były to 34 zgłoszenia, w 2014r. - 40 zgłoszeń, a w 2015 – 61. Domniemać można, że przemoc jest ciągle rozpoznawana i z pewnością jest zjawiskiem szerszym niż wskazują statystyki.**

2.1. Analiza SWOT

Analiza SWOT jest efektywną metodą identyfikacji słabych i silnych stron oraz badania szans i zagrożeń, jakie stoją przed organizacją. Jest oparta na klasyfikacji dzielącej wszystkie czynniki mające wpływ na obecną i przyszłą pozycję organizacji, na kategorie:

- wewnętrznych i zewnętrznych w stosunku do organizacji
- wywierających wpływ na organizację: pozytywny i negatywny.

Ze skrzyżowania tych dwóch podziałów powstają cztery kategorie czynników w analizie SWOT:

Wewnętrzne pozytywne – mocne strony, czyli atuty organizacji. Mocne strony, to walory organizacji, które w pozytywny sposób ją wyróżniają.

Wewnętrzne negatywne – słabe strony. Słabe strony, to konsekwencja ograniczeń zasobów i niedostatecznych kwalifikacji.

Zewnętrzne pozytywne – szanse. Szanse to zjawiska i tendencje w otoczeniu, które odpowiednio wykorzystane stają się impulsem rozwoju oraz osłabiają zagrożenia.

Zewnętrzne negatywne – zagrożenia. Zagrożenia to wszystkie czynniki, które są postrzegane jako bariery dla rozwoju, utrudnienia, dodatkowe koszty działania. Istnienie zagrożeń ma destrukcyjny wpływ na rozwój organizacji lub powodzenie inwestycji. Jednocześnie nie pozwala na pełne wykorzystanie szans i mocnych stron.

Analiza SWOT w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie na terenie gminy Drawsko Pomorskie

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none">◆ wnikliwa znajomość problemu i dobrze działające służby zajmujące się profilaktyką i wsparciem rodzin będących w kryzysie◆ dostęp do bezpłatnej porady prawnej (PIK)◆ dostęp do bezpłatnej pomocy psychospołecznej (PIK, PPP, PCPR, MGOPS, GCP)◆ prowadzenie kampanii społecznych wspierających osoby dotknięte przemocą oraz informujących społeczeństwo	<ul style="list-style-type: none">◆ brak specjalistów na terenach wiejskich◆ niedostateczna ilość specjalistów na terenie gminy◆ niedostateczna ilość połączeń komunikacyjnych pomiędzy wioskami, a miastem◆ słabe rozpowszechnienie działań instytucji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie◆ niski poziom współpracy pomiędzy członkami tworzącymi Zespół Interdyscyplinarny

<ul style="list-style-type: none"> ◆ poradnictwo i interwencje w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie ◆ działalność Zespołu Interdyscyplinarnego i grup roboczych ◆ prowadzenie Procedury Niebieska Karta (MGOPS) ◆ realizacja ustawowych działań wynikających z ustaw o pomocy społecznej, wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, przeciwdziałaniu przemocy oraz wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (MGOPS, OWDiR, PCPR, GKRPA, GCP, PIK) ◆ zatrudnienie asystentów rodziny (MGOPS) ◆ realizacja programów korekcyjno – edukacyjnych dla sprawców przemocy (OWDiR) ◆ zapewnienie członkom rodziny będącej w kryzysie miejsc w Hostelu ◆ wykwalifikowana kadra instytucji działających na rzecz rodziny ◆ organizowanie działań profilaktycznych przez szkoły ◆ finansowanie przez gminę działań profilaktycznych w ramach „korkowego” ◆ organizacje pozarządowe działające na rzecz rodziny ◆ „Strategia rozwiązywania problemów społecznych na terenie gminy Drawsko Pomorskie na lata 2015 – 2020” ◆ „Powiatowy program przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie w powiecie drawskim na lata 2015 – 2020” ◆ „Gminny program wspierania dziecka i rodziny na lata 2012 – 2015” oraz jego ewaluacja na lata 2016 - 2018 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ niedostateczna wiedza członków zespołu o wzajemnych kompetencjach i jakim dysponują zapleczem ◆ niewystarczająca współpraca pomiędzy Sądem Rodzinnym, a pracownikami instytucji pomocowych ◆ zbyt małe zainteresowanie organizowanymi warsztatami korekcyjno – edukacyjnymi dla osób stosujących przemoc w rodzinie oraz „Szkółą dla rodziców” ◆ niedostateczne wykorzystanie przez organy ścigania i wymiar sprawiedliwości już istniejących przepisów prawa ◆ brak mieszkań chronionych dla ofiar przemocy ◆ brak kompleksowego systemu wsparcia dla rodzin będących w kryzysie ◆ niewystarczająca liczba szkoleń dla poszczególnych grup zawodowych w zakresie diagnozowania zjawiska przemocy oraz postępowania z ofiarą i sprawcą przemocy w rodzinie oraz szkoleń interdyscyplinarnych
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> ◆ systematyczne doszkalanie się kadry pracującej z rodziną w kryzysie 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ niedostateczna wiedza społeczności o działaniach instytucji pomocowych

<ul style="list-style-type: none"> ◆ zatrudnienie większej ilości specjalistów ◆ utworzenie Punktów Konsultacyjnych na terenach wiejskich ◆ rozpropagowanie informacji na temat działalności instytucji pomocowych poprzez kampanie społeczne, broszury, BIP, media i prasę ◆ zintegrowanie działań członków grup roboczych ◆ wzrost świadomości społecznej o działaniach i zadaniach instytucji działających na rzecz rodziny ◆ poprawa współpracy pomiędzy instytucjami ◆ udział w programach krajowych, rządowych ◆ korzystanie ze środków unijnych ◆ aktywna współpraca z Powiatowym Koordynatorem ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie ◆ rosnące zaufanie do instytucji działających na rzecz pomocy osobom doznającym przemocy 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ brak współpracy pomiędzy instytucjami ◆ niemożność rzetelnej realizacji zadań ustaw o pomocy społecznej, wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, przeciwdziałaniu przemocy z powodu braku środków finansowych ◆ bierna postawa społeczeństwa
--	---

Instytucje pierwszego kontaktu udzielające pomocy osobom doświadczającym przemoc i rodzinie będącej w kryzysie na terenie miasta i gminy Drawsko Pomorskie:

- ◆ Zespół Interdyscyplinarny działający przy Miejsko – Gminnym Ośrodku Pomocy Społecznej
- ◆ Miejsko – Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej
- ◆ Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie
- ◆ Gminne Centrum Profilaktyki, w ramach którego działają:
 - ➔ Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych
 - ➔ Punkt Informacyjno – Konsultacyjn, dla Ofiar Przemocy w Rodzinie
 - ➔ Punkt Informacyjno – Konsultacyjny dla Osób z Problemem Alkoholowym
 - ➔ Punkt Informacyjno – Konsultacyjno dla Osób z Problemem Narkotykowym
- ◆ Ośrodek Wspierania Dziecka i Rodziny
- ◆ Punkt Interwencji Kryzysowej
- ◆ Komenda Powiatowa Policji

- ◆ Sąd Rejonowy
- ◆ Prokuratura Rejonowa
- ◆ Zakłady Opieki Zdrowotnej
- ◆ Przedszkola, Gimnazjum, Szkoły Podstawowe
- ◆ Placówka Opiekuńczo – Wychowawcza
- ◆ Poradnia Terapii Uzależnienia i Współuzależnienia od Alkoholu
- ◆ Stowarzyszenie Przyjaciół Drawska „Meander”
- ◆ Powiatowy Koordynator ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie

- Miejsko – Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej
- Gminne Centrum Profilaktyki w Drawsku Pomorskim
- Szkoła Podstawowa w Mielenku Drawskim
- Przedszkole w Drawsku Pomorskim
- Ośrodek Kultury w Drawsku Pomorskim
- Gimnazjum w Drawsku Pomorskim
- Szkoła Podstawowa w Drawsku Pomorskim
- Komenda Powiatowa Policji w Drawsku Pomorskim
- Szkoła Podstawowa w Nętynie
- OREW Gudowo
- Przedszkole „Tęczowa Kraina”
- Poradnia Psychologiczno – Pedagogiczna w Drawsku Pomorskim
- Zespół Interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemocy
- Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych
- Grupa nieformalna „Mamuški...”
- Grupa nieformalna „Aktywni Drawscy Rodzice”
- Stowarzyszenie Przyjaciół Drawska „Meander”

Stowarzyszenia oraz fundacje, które działają na terenie Gminy Drawsko Pomorskie i mają w swoich statutach działania o charakterze edukacyjnym, sportowym i społecznym:

- UKS „Olimpijczyk”
- Miejsko – Gminne Stowarzyszenie Sportu Szkolnego

- MUKS „Oyama”
- UKS „Sportowiec”
- Miejsko – Ludowy Uczniowski Klub Sportowy „Lider”
- Drawskie Towarzystwo Tenisowe „AS”
- Powiatowe Stowarzyszenie Sportu Szkolnego
- Stowarzyszenie Piłkarskie MKS „Drawa” Drawsko Pomorskie
- Klub Sportowy „Orzeł Gudowo”
- Drawskie Stowarzyszenie Sportowe „Pędzący Po Basket”
- Klub Sportów Walki Valiant Gold Team Drawsko Pomorskie
- Stowarzyszenie Sportów Siłowych „Rufian”
- Boguś Rally Team
- Związek Sybiraków
- Stowarzyszenie Klub Abstynentów „Przystań”
- Koło Przyjaciół Pomorza i Stowarzyszenie Mniejszości Niemieckiej
- Stowarzyszenie Lokalnych Inicjatyw Ziemi Drawskiej
- Stowarzyszenie Na Rzecz Rozwoju Mielenka Drawskiego
- Stowarzyszenie Odnowy Wsi Suliszewo
- PTTK Oddział w Drawsku Pomorskim
- Stowarzyszenie „FILAR”
- Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych
- Stowarzyszenie „Otwarcia na Wszystko”
- Stowarzyszenie Młodzieżowe „Obszar Kultury”
- Stowarzyszenie Na Rzecz Rozwoju i Edukacji „Daglezja”
- Stowarzyszenie Pomocy Dzieciom, Młodzieży i Osobom Dorosłym Niepełnosprawnym Intelktualnie oraz z Autyzmem „Zrozumieć Nas”
- Stowarzyszenie Seniorów
- Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów
- Polskie Stowarzyszenie Diabetyków
- Caritas Parafii pw. Św. Pawła
- „Zwierciadło” Stowarzyszenie Na Rzecz Wspierania Dziecka i Rodziny
- Stowarzyszenie Pomocy Dzieciom Niepełnosprawnym „Radość Życia”

- Stowarzyszenie „Aktywna Wieś” Żółte
- Stowarzyszenie „Żarek”
- Stowarzyszenie Młodych „AUDIOMOŚĆ”
- Stowarzyszenie Społeczno – Sportowe „Sołectwo Zarańsko”

IV. CEL PROGRAMU, OBSZARY DZIAŁANIA I WSKAŹNIKI

Głównym celem *Programu* jest ograniczenie na terenie Gminy Drawsko Pomorskie rozmiaru i następstw zjawiska przemocy w rodzinie. *Program* wskazuje główne kierunki działania Gminy Drawsko Pomorskie w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie. Realizacja *Programu* będzie się odbywała w oparciu o 3 obszary problemowe, tj.:

1) działania w zakresie profilaktyki przeciwdziałania przemocy w rodzinie,

2) działania na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie,

3) podniesienie kompetencji służb.

1. OBSZAR: Profilaktyka przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Cel główny

Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie poprzez zwiększenie dostępności i skuteczności pomocy dla rodzin, w których stosowana jest przemoc.

Cele szczegółowe

- Zwiększenie intensywności działań profilaktycznych w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w gminie Drawsko Pomorskie
- Podniesienie poziomu wiedzy i świadomości mieszkańców gminy Drawsko Pomorskie w zakresie przyczyn i skutków przemocy w rodzinie.
- Podniesienie poziomu wiedzy i świadomości mieszkańców gminy Drawsko Pomorskie w zakresie instytucji udzielających pomocy osobom doświadczającym przemocy w rodzinie.
- Zwiększenie dostępności oraz poprawa skuteczności ochrony i pomocy na rzecz osób

doświadczających przemocy w rodzinie.

Wdrożenie systemowych rozwiązań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie na terenie gminy Drawsko Pomorskie

Działania

Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie na terenie gminy, w tym ustalenie liczby rodzin zagrożonych przemocą w rodzinie.

Cykliczne prowadzenie lokalnej kampanii społecznej (np. plakaty, spotkania z sołtysami, ulotki, broszury, artykuły w gazecie lokalnej itp...).

Prowadzenie poradnictwa, w szczególności poprzez działania edukacyjne służące wzmocnieniu opiekuńczo – wychowawczych kompetencji rodziców, w szczególności w rodzinach zagrożonych przemocą (pogadanki w świetlicach wiejskich)

Podniesienie poziomu wiedzy i świadomości społecznej dotyczącej przyczyn i skutków przemocy w rodzinie (pogadanki z uczniami i ich rodzicami na terenie szkoły)

Podejmowanie działań mających na celu uwrażliwienie mieszkańców gminy na problem przemocy w rodzinie.

Realizacja projektów z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie i ochrony osób doświadczających tej przemocy.

Współpraca z placówkami służby zdrowia w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Wskaźniki

Liczba konferencji, spotkań organizowanych dla mieszkańców gminy, instytucji i organizacji wspomagających rodzinę, pracujących z dzieckiem i rodziną, udzielających pomocy w sytuacji kryzysowej.

Liczba materiałów informacyjnych mówiących o przyczynach i skutkach przemocy w rodzinie oraz instytucjach udzielających pomocy rodzinie przeżywającej kryzys.

Liczba informacji prasowych przekazanych do gazety lokalnej.

Liczba osób, które skorzystały z usług w zakresie poradnictwa.

Liczba zrealizowanych projektów obejmujących działania z zakresu profilaktyki i przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Liczba uczestników zajęć wychowawczo- profilaktycznych dla dzieci i młodzieży.

2. OBSZAR: Działania na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie.

Cel główny

Zwiększenie dostępności i podniesienie skuteczności działań ochronnych na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie.

Cele szczegółowe

- Zwiększenie poziomu wiedzy społeczeństwa na temat podmiotów świadczących pomoc osobom doświadczającym przemocy w rodzinie oraz form udzielanej pomocy.
- Zapewnienie pomocy i wsparcia oraz bezpiecznego schronienia osobom dotkniętym przemocą w rodzinie.

Działania

- Koordynowanie i doskonalenie współpracy pomiędzy podmiotami działającymi na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie.
- Zwiększenie dostępności do informacji w zakresie możliwości i form pomocy psychologicznej, medycznej, socjalnej, zawodowej i rodzinnej.
- Zapewnienie osobom doświadczającym przemocy w rodzinie całodobowych miejsc w Hostelu prowadzonym w ramach Punktu Interwencji Kryzysowej w Drawsku Pomorskim.
- Propagowanie dostępności telefonów zaufania oraz telefonów interwencyjnych i informacyjnych dla osób doświadczających przemocy w rodzinie.
- Funkcjonowanie Zespołu Interdyscyplinarnego.
- Uruchomienie Grupy Wsparcia dla osób doświadczających przemocy
- Opracowana ulotka dotycząca instytucji pomocowych na terenie gminy Drawsko Pom.

Wskaźniki

- Liczba osób korzystających z proponowanych przez Gminę Drawsko Pomorskie form pomocy.
- Liczba osób korzystających z pomocy w całodobowych placówkach pomocowych dla osób doświadczających przemocy w rodzinie.
- Liczba udzielonych porad, konsultacji i innych form udzielonej pomocy.
- Liczba spotkań Zespołu Interdyscyplinarnego.
- Liczba spotkań grup roboczych.

- Liczba ulotek, plakatów, informacji medialnych informujących o podmiotach świadczących pomoc osobom doświadczającym przemocy w rodzinie.

3. OBSZAR: Podniesienie kompetencji służb realizujących zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Cel główny

Poprawa skuteczności działań osób i instytucji zobowiązanych i uprawnionych do przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz jakości i dostępności świadczonych usług w tym zakresie poprzez podniesienie kwalifikacji i kompetencji kadr.

Cele szczegółowe

- Zapewnienie możliwości udziału w różnych formach doskonalenia zawodowego (wewnętrznego i zewnętrznego), których celem jest podnoszenie kwalifikacji oraz doskonalenie umiejętności osób pracujących bezpośrednio z osobami stosującymi przemoc, jak i osobami doświadczającymi przemocy w rodzinie.
- Wdrożenie systemu wsparcia dla osób pracujących bezpośrednio z osobami dotkniętymi przemocą w rodzinie i osobami stosującymi przemoc.
- Poprawa sprawności i jakości świadczonych usług w zakresie przemocy w rodzinie przez instytucje do tego zobowiązane i uprawnione.

Działania

- Zapewnienie możliwości udziału w organizowanych szkoleniach dla osób pracujących z osobami doświadczającymi i stosującymi przemoc w rodzinie,
- Planowanie i delegowanie osób pracujących bezpośrednio z osobami doświadczającymi i stosującymi przemoc w rodzinie do udziału w zewnętrznych formach kształcenia i doskonalenia zawodowego, w tym nadających kwalifikacje (w miarę zgłaszanych potrzeb) .
- Zapewnienie poradnictwa i wsparcia dla osób pracujących bezpośrednio z osobami dotkniętymi przemocą w rodzinie w formie grupy wsparcia lub superwizji.

Wskaźniki

- Liczba zrealizowanych szkoleń dla osób pracujących z osobami doświadczającymi i stosującymi

przemoc w rodzinie.

- Liczba osób uczestniczących w w/w szkoleniach.
- Liczba osób podnoszących kwalifikacje (podniesienie poziomu wykształcenia, zdobycie dodatkowych kwalifikacji, uprawnień) w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie lub prowadzenia terapii ze wszystkimi stronami konfliktu,

V. ZARZĄDZANIE PROGRAMEM, MONITOROWANIE I EWALUACJA

1. Zarządzanie programem.

Programem zarządzać będzie Zespół Interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, powołany przez Burmistrza Drawskiego Pomorskiego.

Spotkania Zespołu odbywać się będą co najmniej raz na kwartał celem:

- 1) wymiany informacji oraz doświadczeń,
- 2) inicjowania odpowiednich działań
- 3) przeprowadzenia ewaluacji częściowej (raz w roku),
- 5) ustalenia potrzeb finansowych na dalszą realizację niniejszego programu,

2. Monitorowanie.

Realizacja programu będzie monitorowana raz w roku (do 30 stycznia każdego roku). Monitoring umożliwi wgląd w realizację podejmowanych działań, ocenę ich skuteczności oraz podejmowanie działań korygujących. Uzyskane informacje pozwolą na planowanie działań, rozwijanie programu w przyszłości. Monitorowanie programu będzie prowadzone przez Miejsko-Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Drawsku Pom. na podstawie informacji uzyskanych od realizatorów programu. Ostateczne efekty podsumowane zostaną w raporcie po zakończeniu jego realizacji. Przy ocenie programu będą brane pod uwagę wskaźniki podane przy każdym obszarze problemowym.

3. Ewaluacja.

Dla zbadania efektów programu, w trakcie jego realizacji (raz w roku) oraz po jego zakończeniu przeprowadzona zostanie ewaluacja pod kątem następujących kryteriów:

- 1) adekwatności – stopień dostosowania programu do potrzeb osób, które zostały nim objęte,
- 2) użyteczności – stopień przydatności programu dla odbiorców,

- 3) skuteczności – stopień osiągnięcia zaplanowanych celów,
- 4) efektywności – sprawność działań podejmowanych w toku realizacji programu,
- 5) oddziaływania – stopień, w jakim korzyści odniesione przez uczestników programu miały szerszy wpływ na ich otoczenie,
- 6) trwałości – stopień, w jakim korzyści odniesione przez uczestników programu miały szerszy wpływ na ich otoczenie.

Program będzie realizowany na terenie gminy Drawsko Pomorskie w latach 2016 - 2020. Wdrażanie rozpocznie się po jego uchwaleniu, a działania zaplanowane do realizacji będą wprowadzane w formie ciągłej.

Realizacja programu będzie finansowana ze środków własnych gminy Drawsko Pomorskie oraz ze środków pozabudżetowych pozyskanych z innych źródeł.

Bibliografia

1. Badura-Madej W., Dobrzyńska-Mesterhazy A., (2000), Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków
2. Dziecioł A., (2012), Tajemnice Niebieskich Kart, Doradca - Biuletyn Informacyjny Obywatelskiego Biura Porad, nr 3
3. Ekspertki Interdyscyplinarny Zespół Operacyjny przy Prokuraturze Apelacyjnej w Szczecinie, (2012), Procedury zintegrowanej międzyinstytucjonalnej współpracy w pomocy dziecku krzywdzonemu i jego rodzinie, Szczecin
4. Filipek A., (2013), Zespoły interdyscyplinarne ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie, Praca Socjalna nr 2 z 2013 r., Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa
5. Gwizdek B., (2010), Dlaczego trudno jest pomagać rodzinie z problemem przemocy?, Niebieska Linia 4
6. Herzberger S.D., (2002), Przemoc domowa. Perspektywa psychologii społecznej, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa
7. Karwowska R., Procedury postępowania interwencyjnego w sytuacjach kryzysowych związanych z przemocą w rodzinie, (2011), Urząd Wojewódzki, Szczecin
8. Kruczyński W., (2004), Patriarchat jako źródło przemocy, Niebieska Linia nr 1
9. Kwiatkowski D., (2012), Policja w systemie zapobiegania przemocy w rodzinie, Zakład Prewencji i Ruchu Drogowego Szkoły Policji w Słupsku, Słupsk
10. Mellibruda J., (2005), Charakterystyka zjawiska przemocy w rodzinie, Przewodnik do realizacji ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Warszawa
11. Matyjas B., (2008), Dzieciństwo w kryzysie. Etiologia zjawiska, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa
12. Mazur J., (2002) Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa
13. Michalska K., Jaszczak-Kuźmińska D., (2007), Przemoc w rodzinie, Wyd. Edukacyjne PARPA-MEDIA, Warszawa
14. Michalska K., Jaszczak-Kuźmińska D., (2012), Zespoły interdyscyplinarne. Procedura „Niebieskie Karty”, Wyd. Edukacyjne PARPA-MEDIA, Warszawa
15. Nowik D., (2013), Niebieska Karta - rozwiązanie, ale czy dobre?, Praca Socjalna nr 6 z 2013 r., Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa
16. Pańków W., (2013), Przemoc w małżeństwie i w rodzinie, Praca Socjalna nr 4 z 2013 r., Instytut

Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa

17. Powiatowy Program przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie w powiecie drawskim, Drawsko Pomorskie 2015-2020

18. Sasal H.D., (2001), Ludzie pomagają ludziom. „Niebieskie Karty” po dwóch latach, Niebieska Linia nr 2

19. Sasal H.D., (2006), Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie, Wyd. Edukacyjne PARPA-MEDIA, Warszawa

20. Sasal H.D., (2005), Procedura „Niebieskie Karty” jako przykład łączenia kompetencji różnych służb, Przewodnik do realizacji ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Wyd. Edukacyjne PARPA-MEDIA, Warszawa

21. Sarzała K., (2012), Z innej perspektywy - refleksja na temat „Niebieskich Kart”, Niebieska Linia 5

22. Szczepanik R. i Wawrzyniak J., (2008), Różne spojrzenia na przemoc, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź

23. TNS OBOP dla MPiPS, (2007), Polacy wobec zjawiska przemocy w rodzinie oraz opinie ofiar, sprawców i świadków o występowaniu i okolicznościach występowania przemocy w rodzinie, Warszawa

24. Teisseyre P., (2011), Interdyscyplinarne pomaganie, Niebieska Linia nr 5

25. Trafiałek E., (2013), Przemoc w rodzinie jako wyzwanie interdyscyplinarne, Praca Socjalna nr 5 z 2013 r., Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa

26. Wojewódzki Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2012 - 2020, Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego, Wydział Współpracy Społecznej

AKTA PRAWNE

1. Ustawa z dnia 26 października 1982 roku o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. 2015.1286 z dn. 02.09.2015r.)
2. Ustawa z dnia 12.03.2004r. o pomocy społecznej (Dz.U.2015.163 zm. Dz.U.2015.1310)
3. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2015r., poz. 1390 z późn. zm.)
4. Wojewódzki Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2012- 2020
5. Powiatowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie w Powiecie Drawskim na lata 2015-2020
6. Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Drawsko Pomorskie na lata 2015 – 2020